

Мусурманова Ойниса,

Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оиласи
қўллаб-қувватлаш вазирлиги ҳузуридаги "Маҳалла
ва оила" илмий-тадқиқот институти директор
ўринбосари, педагогика фанлари доктори,
профессор

ИНСОН ҚАДРИНИ УЛУҒЛАШ - ФАРОВОН МАҲАЛЛА ПОЙДЕВОРИ

УДК: 371.515.7:371.8:37.018.1(575.1)

МУСУРМАНОВА О. ИНСОН ҚАДРИНИ УЛУҒЛАШ - ФАРОВОН МАҲАЛЛА ПОЙДЕВОРИ

Ушбу мақолада 2022 йилни "Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили" - деб эълон қилинишининг мақсади, мамлакатимизда маҳалла институтини ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг мазмун ва моҳияти, маҳаллада инсон қадр-қимматини намоён этиш мезонлари юзасидан таклиф ва тавсиялар баён этилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: маҳалла, ноёб тизим, ижтимоий институт, меҳр-мурувватли жамоа, обод маҳалла, инсон қадрини эъзозлаш, халқ манфаатларини таъминлаш, тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш, маънавият пойдевори.

МУСУРМАНОВА О. ВОЗВЕЛИЧИВАНИЕ ДОСТОИНСТВА ЧЕЛОВЕКА - ОСНОВА ПРОЦВЕТАЮЩЕЙ МАҲАЛЛИ

В данной статье раскрываются цель объявления 2022 года "Годом обеспечения интересов человека и развития махалли", содержание и суть проводимых реформ по развитию института махалли в стране, приводятся предложения и рекомендации автора по критериям человеческого достоинства в махалле.

Ключевые слова и понятия: махалля, уникальная система, социальный институт, сострадательное сообщество, благополучное соседство, уважение человеческого достоинства, обеспечение интересов народа, развитие предпринимательства, занятость и сокращение бедности, основа духовности.

МУСУРМАНОВА О. PROMOTING HUMAN DIGNITY IS THE BASIS OF A PROSPEROUS NEIGHBORHOOD

This article reveals the purpose of declaring 2022 the "Year of ensuring human interests and the development of the mahalla" the content and essence of the ongoing reforms in the development of the institution of the mahalla in the country, proposals and recommendations on the criteria of human dignity in the mahalla.

Key words and concepts: mahalla, unique system, social institution, compassionate community, prosperous neighborhood, respect for human dignity, ensuring the interests of the people, developing entrepreneurship, employment and poverty reduction, the basis of spirituality.

***“Маҳалла халқ билан давлат ўртасидаги кўпrik бўлиши
керак. Одамларнинг қувончу-ташвишидан доимо
хабардор бўлиш маҳалланинг асосий вазифасидир”.***

Ш.М.Мирзиёев

Кириш.

Бугунги кунда мамлакатимизда халқ манфаатларини ҳимоя қилиш, инсонларнинг қадр-қимматини ошириш, маҳалла институтини такомиллаштириш, оиласарни ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чоратадабирлари тўғрисида» ги ПФ-5938-сон Фармони ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 10 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оиласи қўллаб-қувватлаш вазирлиги ҳузуридаги «Маҳалла ва оила» илмий-тадқиқот институти фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги 367-сон қарори ҳуқуқий-меъёрий пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Ўзбекистон халқига янги йил табригида 2022 йилни **“Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили”** - деб таклиф этилиши негизида олам олам маъно мавжуд. Чунки, Президентимиз таъкидлаганидек: “Инсон қадрини улуғлаш - юртимизда яшайдиган ҳар бир одамнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини таъминлаш демакдир. Бу борада жамиятимиз асоси бўлган маҳалла ҳал қилувчи ўрин тутади. Маҳалла тинч бўлса, юрт тинч бўлади. Маҳалла обод бўлса мамлакат обод бўлади”¹.

Мавзунинг долзарблиги инсон қадрини улуғлаш ўзбек халқи учун олий қадрият бўлиб, уни авлоддан авлодга етказишида оила, таълим муассасалари билан бир қаторда маҳалланинг имкониятлари ниҳоятда каттадир. Лекин, мамлакатимизда “маҳаллабай”, “хонадонбай” каби янги тизим асосида инсон қадр-қиммати улуғланадиган бир даврда унинг ўзига хос хусу-

сиятлари, мазмуни, шакл ва методлари етарли даражасида тадқиқ этилмаганлиги сабабли ушбу муаммо дорлзарб ҳисобланади.

Мақоланинг илмий янгилиги шундан иборатки, инсон қадрини улуғлаш-фаровон маҳалла пойдевори эканлиги илк бор давлат сиёсати нуқтаи назардан ижтимоий педагогик талқин этилган.

Тадқиқотнинг мақсади инсон қадрини улуғлаш-фаровон маҳалла пойдевори эканлиги ва унинг мазмун-моҳиятини ижтимоий педагогик ўрганиш асосида мамлакатимизда ноёб тузулма ҳисобланган маҳаллаларда фуқароларнинг бир бирларини қадрлаши, меҳр-муҳаббатда, ҳурматда иззатда бўлиши бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг обьекти сифатида маҳаллаларда инсон қадрини улуғлаш жараёни танланди.

Тадқиқотда ижтимоий-қиёсий таҳлилдан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг эмпирик манбани ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни таҳлилий холосалари ташкил этади.

Асосий қисм.

Маҳалла-фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органи сифатида тарихий миллий қадрият ҳисобланади. Маҳаллалар, гузарлар Шарқда азал-азалдан ноёб тузилма сифатида дунё ҳалқлари томонидан эътироф этиб келинади. Жумладан, Шарқ илк Уйғониш даври намоёндадалири Маҳмуд Қошғарийнинг “Девону луғотит турк”, Юсуф Хос Ҳожибининг “Қутадғу билиг”, IX аср тарихчиси Наршахийнинг “Бухоро тарихи” асарларида қадимдан Мовароуннаҳрда маҳаллалар, гузарлар мавжудлиги таъкидланади.

Маҳаллани **қариндош-уруғчиликка, қўни-қўшничиликка**, маҳалладошликка ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, психологик, маънавий жиҳатдан **асосланган** ўз маъмурий чегара бирлигига эга **жамоа** дейиш мумкин.

¹ <https://kun.uz/96823877>

“Азал-азалдан қишлоғу (қишлоқ маҳаллаларида) маҳаллалар ўзини ўзи боқишига, моддий жиҳатдан таъминлаб туришга қодир бўлган. Қишлоқларда одамлар, асосан, дехқончилик, чорвачилик билан шуғулланганлар. Айни вақтда қишлоқларда тегирмонлар, мой жувозлар ҳам ишлаб турган. Қишлоқларда дехқончилик, чорвачилик, ҳунармандчилик яхши ривож топган.

Шаҳар маҳаллаларида асосан ҳунармандчилик–косиблик, темирчилик, кулолчилик, зардӯзлик, патдӯзлик, тўқимачилик каби касб-корлар фарзандларга отамерос бўлиб келган. Шаҳарликлар кўпинча савдо ишлари билан машғул бўлганлар. Ҳаёт, турмуш баҳоли қудрат ривож топиб бораверган. Яшаш учун энг муҳим нарсалар: ун, гуруч, шакар бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари газлама, кийим-кечак, гилам, ёғочсозлик материаллари, идиштовоқ, уй-рўзғор учун бошқа анжомлар, кетмон, теша ҳамма-ҳаммаси қишлоғу шаҳар маҳаллаларидағи кичик корхоналар ва хусусий устахоналарида ишлаб чиқариш воситалари ҳисобланган бошқа корхоналарда ишлаб чиқилган. Туб ерли аҳоли ҳеч вақт ўзгалар ёрдамига муҳтоҷ бўлмаган, бошқа мамлакатлардан садақа сўрамаган”¹.

Маҳалла аҳли шу тарзда бир бирларини қадрлаб, меҳр-муруватли жамоа тарзида бирлашиб, тинчлик ва барқарорликни таъминлаб ҳаёт кечирганлар. Маҳалла аҳлини бирлаштирган воситалар: сулоловий касб-ҳунармандчилик, оиласи, миллий урф-одатлар, расм-руссумлар, анъаналар, диний ва миллий маросимлар, аҳлоқ-одоб мезонлари «Кичик Меҳржон», «Катта Меҳржон», «Наврӯз», «Сада», «Ангом», Гуллар сайли, Ҳосил байрамлари, диний байрамлар ҳисобланган.

Ҳар бир даврда маҳалла тизимининг ўзига хос ҳусусиятлари мавжуд. Мазкур тизим фаолиятининг тарихий тараққиёт босқичлари таҳлилидан шу нарса маълумки, у ҳар бир тизим ривожини таъминловчи асосий пойдевор ҳисобланади. Кўп миллатли Ўзбекистонда маҳалла азал –азалдан баҳт, мустаҳкам ва фаровон ҳаёт маскани ҳисобланган маҳаллада инсон қадр-қиммати, меҳр-оқибати, обрў-эътибори, ижтимоий-иқтисодий турмуш тарзи намоён бўлади. Шунинг учун, унда дунёга келиб, шак-

лланиб, жамият тараққиёти учун ўзининг муносиб улушини қўшадиган ҳар бир фуқаро маҳалланинг гуллаб-яшнаши, ободлиги, хавфсизлиги, фаровонлиги учун Ватан, ҳалқ олдида масъул эканлигини унутмаслиги керак.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон Республикасида 2017 йилдан сўнг маҳалла ва оила тизимини такомиллаштириш борасида шиддат билан ривожланиш босқичи бошланди. Шунингдек, маҳаллаларда инсон қадрини эъзозлаш, ҳалқ манфаатларини таъминлаш мақсадида мамлакат тарихида бўлмаган туб бурилиш амалга оширилди. Жумладан: маҳалла институтини такомиллаштиришнинг ҳуқуқий пойдевори такомиллаштирилди. Сўнгги 5 йил мобайнида соҳа фаолиятига оид 42 та қонун ҳужжати, шу жумладан 4 та қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5 та Фармони ва Қарори, Ҳукуматнинг 33 та қарори қабул қилинди, 50 дан ортиқ қонунчилик ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Маҳалланинг жамият бошқарувидаги ўрни ва фаолияти самардорлигини ошириш, фуқаролар йиғинлари ишини ташкил этишнинг замонавий механизмларини жорий қилиш, соҳага малакали, бой ҳаётий тажрибага эга ва фидойи кадрларни жалб этиш учун фуқаролар йиғини раисининг учта ўринбосари, иккита маслаҳатчи ва оиласи сони 2 000 ошганда битта оила ва хотин-қизлар билан ишлаш бўйича мутахассис лавозимлари киритилди ҳамда фуқаролар йиғинининг иккита янги комиссияси ташкил этилди. Шунингдек, маҳаллаларда тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича ҳоким ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш бўйича янги тизим яратилди.

Маҳаллаларда истиқомат қилувчи фуқаролар манфаатларини таъминлаш, қадр-қимматини улуғлаш бўйича давлат сиёсатини самарали амалга ошириш мақсадида энг қуий бўғин – маҳалла ва хонадонгача кириб борадиган, тамоман янги “Маҳаллабай”, “Хонадонбай” вертикал тизими жорий этилганлиги маҳаллада яшовчи кам таъминланган фуқароларнинг қадрини оширишга қаратилгандир.

Маҳаллани ҳалқ билан давлат ўртасида ишончли «кўприк» бўлишини амалда таъминлаш, оила ва хотин-қизларни қўллаб-кувватлаш, фуқаролар мурожаатлар билан ишлаш, аҳоли муаммоларини аниқлаш

¹ Миралимов Ш. Маҳалла меҳри. – Т.: Наврӯз, 1994. – 66 бет.

ва ҳал этиш бўйича “Маҳалла – сектор – Халқ қабулхонаси – маҳалла” тамойили асосида ижтимоий ҳамкорлик тизими жорий қилинди. «Обод ва хавфсиз маҳалла» тамойили асосида маҳаллаларда оғир ижтимоий вазиятга тушиб қолган, эҳтиёжманд оиласар турмуш шароитларини яхшилаш учун уларга уй-жойлар, субсидиялар ва имтиёзли кредитлар беришнинг инсонпарвар механизми йўлга қўйилди. Жумладан, ногиронлиги бўлган, кам таъминланган, фарзандларини тўлиқсиз оиласада тарбиялаётган ва уй-жой шароитини яхшилашга муҳтож оналарни қулай шароитларга эга арzon ва шинам уй-жой билан таъминлаш, зарур имтиёз ва афзаликлар бериш, оиласада камбағалчиликни қисқартириш механизми яратилди. Бундан тизим мамлакатимиз маҳаллалари тарихида ҳеч қачон бўлмаган.

Эҳтиёжманд оиласарни ижтимоий қўллаб-кувватлаш учун **«Темир дафтар» жорий этилди. У орқали маҳаллалардаги ишсиз фуқаролар** бандлигини таъминлаш; томорқадан даромад манбаи сифатида фойдаланиш учун кўмаклашиш; тадбиркорликка жалб қилиш; моддий ёрдам ҳамда тиббий хизмат кўрсатиш; камбағалликнинг олдини олиш борасида бетакрор тизим вужудга келди.

Хотин-қизларнинг қадр-қимматини ошириш, уларни ижтимоий қўллаб-кувватлаш мақсадида **«Аёллар дафтари» и жорий этилди. “Аёллар дафтари” га 30 ёшдан юқори 9 тоифадаги** ижтимоий, ҳуқуқий, психологик қўллаб-кувватлаш, билим ва касб ўрганишга, моддий таъминотга эҳтиёжи бўлган, шунингдек, бандлиги таъминланиши керак бўлган, эҳтиёжманд барча хотин-қизлар киритилади. Унга **«Аёллар дафтари»**га киритилган хотин-қизларнинг бандлигини таъминлаш; томорқадан даромад манбаи сифатида фойдаланиш учун кўмаклашиш; оиласий ва хусусий тадбиркорликка жалб қилиш; ҳунармандчиликни ташкил этиш, меҳнат бозорида талаб юқори бўлган касблар бўйича билим ва кўникмаларни эгаллашда кўмаклашиш, ногиронлиги бўлган аёлларга моддий ёрдам кўрсатиш; турар жой ижараси учун компенсация тўлаш; тиббий, ҳуқуқий ва психологик ёрдам кўрсатишнинг **янги тизими** яратилди.

Маҳаллаларда нафақат эҳтиёжманд оиласар, аёллар балки ёшлар қадрини ошириш мақсадида **«Ёшлар дафтари» жорий этилди.** Унга киритилган фуқаролар бўйича: касб-ҳунар

ва тадбиркорлик кўникмаларига ўқитиш; бандликини таъминлаш; тадбиркорликка жалб қилиш; хорижда хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграциясини ташкил этиш; ижтимоий ҳимояга муҳтож оиласар фарзандларининг мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларида тўловконтракт асосида йиллик ўқиш харажатларини тўлаб бериш; тиббий, ҳуқуқий ва психологияк ёрдам кўрсатиш ишлари йўлга қўйилди. маҳаллаларда турли хил низо, зиддият, тазийк, нотинчликлар, оила ажримлари, эрта турмуш, эрта туғруқ, қариндошлар ўртасидаги никоҳнинг заарли оқибатларининг олдини олиш, кекса авлод маънавияти ва бой маданий тарихий мерос воситасида ёшларни комил инсонлар қилиб тарбиялаш, миллий анъаналар, урф-одатлар, расм-руsumлар воситасида маҳаллалар, оиласар мустаҳкамлиги, иқтисодий ва ижтимоий фаровонлиги, тинчлигини таъминлаш мақсадида **Оиласий қадриятларни мустаҳкамлаш комиссиялари** ташкил этилди.

Шунингдек, мамлакатимизда қизларни қадр-қимматини ошириш мақсадида уларни олий таълим муассасаларига қамраб олиш, уларга давлат томонидан барча шартшароитларни яратиш борасида муҳим янгиликларга асос солинмоқда. Жумладан, иқтидорли қизларнинг ижодий салоҳиятини қўллаб-кувватлаш ҳамда ривожлантириш, эҳтиёжманд оиласар фарзандларини таълим тизимида қўллаб-кувватлаш бўйича янги тизим яратилди. Олий ўқув юртларига қабул қилишда **эҳтиёжманд оиласар қизлари учун грантлар сонини 2 бараварга кўпайтириб, 2 мингга** етказиш белгилаб олинди. Аъло баҳоларга ўқиётган, ижтимоий ҳимояга муҳтож қизлар учун **маҳсус стипендиялар** жорий этилди.

Амалга оширилган барча ишлар маҳаллаларда инсонларни қадрлаш, уларга меҳр-оқибат кўрсатишнинг асосий жиҳатлари бўлиб, уларни ҳар томонлама қўллаб-кувватлашга йўналтирилган чора-тадбирлар ҳисобланади.

Хуносалар.

Шунинг билан бир қаторда маҳаллалардаги оиласарнинг маънавий негизларини янада ривожлантириш, азалий қадриятларини асрабавайлаш ва мустаҳкамлаш замирида жамиятнинг маънавий такомиллигига эришиш мақсадида маҳаллада ва оиласада маънавий муҳитни кенг қарор топтириш, миллий ментализамонавий таълим / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2022, 2 (111)

тетимизга мутлақо ёт бўлган турли хил зарарли таъсиrlарга қарши туришда маҳалланинг ўрни ва аҳамиятини оширишга эътибор кучайтириш инсон қадрини улуғлашнинг муҳим мезонларидан биридир;

– жисмонан соғлом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини кучайтириш ва шу мақсадда оила институти, фуқаролик жамияти институтларининг таълим ва тарбия муассасалари билан ўзаро ҳамжиҳатлиги механизмини мустаҳкамлаш, уларнинг яқин ва самарали, узвий ва узлуксиз амалий ҳамкорлиги таъминлаш;

– маҳаллалардаги нотинч ва муаммоли оилаларда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла фуқароларини вайронкор ғоялардан, ҳар хил ёт мафқуралардан ҳимоя қилиш мақсадида **“Жаҳолатга қарши маърифат”** тамойили асосида соғлом маънавий муҳит яратишга асосий эътибор қаратиш;

– маҳаллаларда ёшларни, хотин-қизларни, барча тоифа фуқароларни маънан ва жисмонан соғломлаштириш, меҳнатдан бўш вақтни самарали ўтказиш мақсадида маданият ва спорт майдонлари, бинолар қурилмоқда, турли спорт ҳамда маданият турлари бўйича мусобақа, қўрик-танловлар ташкил этиш;

– маҳаллаларни ободонлаштириш, яшил ҳудудга айлантириш, камбағалчиликнинг олдини олиш, фуқароларнинг ҳаёт тарзини яхшилаш борасида тизимли ишлар йўлга қўйилди. Буларнинг барчаси инсон манфаатлари, қадр-қимматини юксакликка кўтариш мақсадида амалга оширилаётган чоратадбирлар ҳисобланади.

Мамлакатимизда маҳалла тизимида бундай оламшумул ислоҳотлар нима мақсадда амалга оширилмоқда? **Инсон қадр-қиммати**, ҳаётидан розилиги қандай мезонлар асосида намоён бўлади?

Маҳаллада тинч, осойишта, фаровон яшашнинг мазмун ва моҳияти қайси тоифа, қайси жинсдаги фуқаро бўлишидан қатъий назар ўз ҳаётидан, давлат ва жамиятдан рози бўлиб, кундалик турмуш талабларига қатъий риоя этиб, бир бирларини қадрлаб яшаш учун қуидаги амалий **таклифларни** бериш мумкин:

• маҳаллада, оиласда яшовчи ҳар бир фуқаро ўз ота-онаси, сулоласи, қариндошурӯвлари, қўни-қўшнилари, дўстлари, меҳнат

жамоаси, маҳалладошлари билан меҳроқибатли, бир-бирларига саховатли, инсонпарвар бўлиши, яъни маҳалладошлар тақдирига бепарво бўлмаслик;

• “Кўшнинг тинч - сен тинч” тамойилига амал қилиш;

• миллий анъаналарига, урф-одатларига содик ва садоқатли бўлиши, улардан тұрурланиши, умроқијилигини таъминлаш учун фидойилик қилиш;

• яшаётган ҳудуди, маҳалласи, оиласи тарихини мұқаммал билиши ва уларни мамлакат миқёсида авлоддан авлодга етказища виж-донан ёндашиш;

• авлод-аждодларининг энг ноёб фазилатлари, ахлоқ-одоб қадриятлари, касб-хунарлари, сулолавий анъаналарини бойитиши ва эл-юрт ичида намоён этиш;

• турмушининг ҳар сониясида келажак авлодни улуғвор мақсадларга етакловчи из қолдириш мақсадида фақат эзгу ишларни қилиш;

• маҳалласининг, оиласининг ободлиги, тинчлиги, хавфсизлиги учун фидокорлик, ташаббускорлик ва ижодкорликни намоён этиши, соғлом маънавий-руҳий муҳит яратиш малака ва кўникумаларига эга бўлиши, коммуникатив компетентлик мезонларига риоя этиш;

• “ҳалоллик вакцинаси” билан эмланган бўлиши ва “жаҳолатга қарши-маърифат” ғоясига амал қилиш;

• оиласапарварлик, меҳнатсеварлик, халқлараро, миллатлараро тотувликка риоя этиш;

• турли хил зарарли одатлардан, салбий ҳолатлардан оила аъзолари, маҳалладошларни авайлаб-асраш;

• «Бир болага етти маҳалла ҳам ота, ҳам она», «Отанг маҳалла, онанг маҳалла», «Боланинг бегонаси бўлмайди», “Ўз болангизни, ўз уйингизни, ўз Ватанингизни кўз қорачиғидек асранг!” каби шарқона тарбия тамойилларига риоя этиш;

• боқимандалик кайфиятидан йироқ бўлиш;

• ижтимоий ва маънавий ёрдамга муҳтоҷлар, бошига мушкулот тушганларга инсонпарварлик ёрдами бериши;

• коррупция, хиёнат, жиноят, психологик тушкунлик, тазийқ ва зўравонликларга нисбатан шафқатсиз муносабатда бўлиш.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 февралдаги "Маҳалла институтини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-4944-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 апрелдаги "Аҳоли муаммолари билан ишлашда маҳалла институтининг мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5700-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги "Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5938-сон Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 декабрдаги "Маҳаллада тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича ҳоким ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-31-сон Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 14 августдаги "Фуқаролар йиғинлари фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг рейтинг тизимини такомиллаштириш тўғрисида"ги 485-сон қарори.
6. Мусурманова О., Қурунов М., Абдужаббарова М. Маҳалла -ҳаёт кузгуси. Услубий қўлланма. - Тошкент.YOSHLAR MEDIAPRINT, 2021.-105 бет.
7. Мусурманова O. Egamberdiyeva N., Abduramov X., Mavlonov B.. "Mahalla – yorug' yuzimiz va vijdonimiz ko'zgusi".(Ўзбек,рус,инглиз тилларида) Т.: «Fan va texnologiyalar nashriyot matbaa uyi», 2021.-80 bet.
8. Мусурманова О. Аёллари ардоқланган юрт. Услубий рисола. – Тошкент: "Зарварақ" нашриёти, 2021. - 44 б.
9. Фазилатли авлод.Ўзлуксиз маънавий тарбия трилогияси. З-қисм. [Матн]: 7-18 ёшли болаларни маънавий тарбиялаш бўйича қўлланма./Тузувчи муаллифлар: А.Қодиров, М.Қурунов, О.Мусурманова ва бошқалар. - Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2019. - 256 б. (2020 йил,январь)
10. Мусурманова A. The scientific and pedagogic foundation of training social activeness of youth. Fledu.pdf. "Ўзбекистонда хорижий тиллар"илмий-методик электрон журнал. Тошкент, 2017 йил, № 3. 168-172 Р.
11. Мусурманова A.Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 Р.
12. Мусурманова A.Improving Mechanisms of interaction between Family institutions and Educational institutions in Devejoping Spirital Culture of Aloescents at Social and Right Risk Groups Eastern European scientifik journal (ISSN 2199-7977) Ausgabe 2-2018.62-67 Р.
13. Мусурманова A.Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual cultute of adolescents of social and legal risk groups. / "Проблемы педагогики" научно-методический журнал. № 1(33) февраль. Москва-2018 г. 5-7 Р.
14. Мирамилов Ш. Маҳалла меҳри. – Т.: Наврӯз, 1994. – 66 бет.
15. <https://kun.uz/96823877>